

ЗНАК ПРЕПОЗНАВАЊА

Капа се први пут појавила као део униформе шајкаша – Срба, припадника аустријске дунавске флоте. У униформу српске војске уведена је 1870. године. Наволно је по веома ниској цени купљен велики контингент униформе намењене аустроугарској војсци, чијим дизајном цар Франц Јозеф није био задовољан.

У документима који је одређују као део униформе редовне војске, називана је најпре „шајкашком капом“, што говори да није добила назив по материјалу шајак, фином сукну од кога је сашивена. Као део свакодневне одеће српских сељака појављује се убрзо после увођења у употребу, захваљујући томе што је униформа, због брже мобилизације, стајала код сељака који се нису устезали да поједине делове свакодневно користе. После Великог рата постаје неодојиви део народне ношње, а у војсци је била у употреби до краја Другог светског рата.

Како је једноставна војничка капа постала део народне ношње? Наиме, обично се дешавало

супротно – да детаљ народне ношње, уз неке измене а с одређеним циљем, буде уведен у употребу у војсци. Ако се може претпоставити зашто је српски сељак и после рата носио своју већ изношену капу, мање је јасно шта га је подстакло да шајкачу, пошто изгуби сваку употребну вредност, замени новом, скројеном о сопственом трошку, уместо да се врати оној коју су његови преци носили као део народне ношње.

Да бисмо покушали да одговоримо на то питање потребно је вратити се у Србију 19. века, у амбијент у коме се шајкача појављује, а потом у године после Великог рата током којих се шајкача дефинитивно учвршћује као део народне ношње у већем делу Србије.

Последица турског ропства

Трагање за одговором може почети описом друштвене климе у Србији после одласка Турака. Истакнути српски правник и дипломата Милован Миловановић описујући српско друштво после стицања првих атрибута независности, рекао је да је оно из турског ропства изашло „потпуно нивелисано”. Наиме, положај раје у турском феудалном систему није пружао прилику да се, у српском друштву у коме је преовладала примитивна пољопривредна производња, издвоје породице или појединци који би богатством или друштвеним статусом значајније одскакали од осталих. Друштво које је с таквим полазним основама кренуло на дуг и тежак пут модернизације несвесно је везало замисао модерног друштва за традиционалне облике друштвене организације, поистовећујући једнакост грађана пред Уставом и законом, с друштвеним егалитаризмом као идеалом.

О утицају таквих друштвених прилика на артикулацију идеала западне демократије у српском друштву писала је историчарка Дубравка Стојановић. Док је у земљама у којима је процес модернизације био одмакао једнакост подразумевала једнакост права на друштвену афирмацију, у тек ослобођеној Србији једнакост се пре свега доживљавала као одсуство социјалних разлика. Појава друштвених разлика одразила се, како истиче Стојановић, на изразито негативан став сељаштва према школованој елити, која је доживљавана као део друштва који не живи од сопственог рада. Отвореност с којом је такав став изражаван говори да није био у питању усамљен глас нечујне мањине у друштву.

Управо је, истиче Стојановић, социјална једнакост означена, код дела тадашње политичке елите, као услов националне компактности, која је нужна за наставак процеса ослобођења и уједињења. У таквом схватању друштва, појединац је подређујући се интересима заједнице морао део сопствене слободе да жртвује зарад интереса нације, све до њеног коначног ослобођења и уједињења. Тако су односи унутар породичне задруге, која је у доминантно сељачком друштву била основни вид организације, прсликавани на национални ниво, а таква слика друштва код српског сељака није наилазила на отпор, будући да је компатибилна традиционалној породичној организацији и њој својственом погледу на место појединца у колективу.

У тек ослобођеној, етнички хомогеној Србији, која је сопствени идентитет формирала као антипод управо одбаченом идентитету османских поданика, слобода, за коју се још требало борити, била је доживљавана као слобода свих које спајају заједничка прошлост, језик, вера и етничко порекло. Припадници једног националног корпуса, дакле само уједињени у једнакости, у стању су да изборе слободу. То је политичка елита осмислила политичку матрицу у којој се формирало и развијало српско друштво с краја 19. и почетком 20. века. Чини се да европски идеали слободе, једнакости и братства, у доминантно сељачкој Србији нису ни могли бити другачије схваћени. У таквом друштвеном амбијенту Србија је ушла у ратове за ослобођење изграђујући, уз државу, и нови колективни идентитет у коме је појединац морао да тражи своје место.

Хомогенизација националног корпуса

Ратови које је Србија водила у периоду од 1876. до 1918. године донели су, осим страдања и територијалног проширења, још једну новину. Покренуло се становништво, нарочито његов највиталнији мушки део. У доминантно пољопривредној земљи, са slabим каналима комуникације, за земљу везани сељак није имао много прилике, а ни потребе, да се значајније удаљава из краја у коме је одрастао. Ратови за ослобођење подразумевали су, с друге стране, одлазак и на територије које су ван граница Србије. То покретање становништва условило је, између осталог, хомогенизацију националног корпуса. Носећи јединствену униформу становници различитих крајева Србије, како они са села тако и они из вароши, долазили су у прилику да се заједно боре за тек прокламоване националне циљеве, али и за сопствени живот. То је морало позитивно да утиче на осећај јединства међу учесницима

ратова, које су раздвајали географско порекло, локалне варијанте народних обичаја и веровања, а одскоро и материјални и друштвени статус. Ратна победа и њени носиоци били су темељ за јачање националне свести, а величање ратних жртава томе је знатно доприносило, истовремено утичући на начин на који ће сваки појединац себе препознати као део друштва. После рата жртве постају део националног идентитета, а преживели ратници теже да на симболичан начин искажу припадност ратној генерацији, гледајући на себе као на део истог строја са погинулима.

Носећи војничку капу и заслужена одликовања српски сељак је после рата наметао слику о себи као заслужном ратнику, исказујући војничку прошлост као најважнији део личног идентитета и указујући на сопствени допринос стварању земље, у којој су га нарастајуће социјалне разлике нужно гурале на друштвену маргину, а политичка елита, како то обично бива, одмах након рата заборавља.

Представе сељака на надгробним споменицима подизаним онима који су рат надживели и умрли, у послератном времену потврђују жељу да се сељак прикаже као заслужни ратник. На њима је сељак најчешће приказан у униформи. Онај ко је једном био вој-

ОВА КАПА НИЈЕ ЗА СКИДАЊЕ

Однос сељака – ратника према власти која га после рата маргинализује описао је књижевник Данко Поповић кроз лик Милутина у „Књизи о Милутину“.

– Умеш ли ти, Милутине, да скинеш капу кад улазиш у државно надлештво? – устаде начелник... Видиш ли ти ово? – показује ми на краљеву слику што виси о зиду. Виђо сам се ја са њим у три рата. А што се моје капе тиче, није баш за скидање подесна... Ова капа је војничка, кажем, под њом сам ја све ратове ратовао ко и моји стари. Нама је, госн начелниче, вака капа на глави да је не би морали скидати и кад треба и кад не треба. Зна краљ да ова капа није за скидање.

ник доживотно је себе тако доживљавао. Униформа која је наглашавала његове ратне заслуге, изједначавајући га с онима који су у униформи пали, била је уједно његово свечано одело у коме се осећао једнаким са градском господом.

Војничка капа, као својеврсна метонимија за војничку униформу, говорила је о српском сељаку као о учеснику ратова за ослобођење и уједињење, и била је знак препознавања са браћом по оружју, како живим тако и мртвим. Такође, била је и израз његове жеље да се прикаже једнако вредним с онима који су у неизбежном процесу раслојавања друштва сељачко порекло

оставили иза себе. Повезујући у себи идеале слободе, једнакости и братства, на донекле наиван начин својствен српском сељаку, шајкача је успела да се одржи и постане део народне ношње. Процес националне хомогенизације друштва и повратка традицији, који су уследили после пада комунистичког система вредности праћеног ратовима, од шајкаче су створили национални симбол, с изгледима да, уз ново значење, надживи и народну ношњу као што је надживела униформу чији је некада била део. ■

Драшко ЖИВКОВИЋ